

УДК 339.92

В.Я. ШВЕЦЬ, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри
ДВНЗ «Національний гірничий університет» (м. Дніпропетровськ)

ДІЯЛЬНІСТЬ ТНК В УКРАЇНІ: МЕХАНІЗМ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті розглянуто головні фактори виникнення ТНК на території України. Виявлено найбільш пріоритетні сектори їх функціонування, зокрема – харчова промисловість, торгівля, фармацевтика, фінансовий сектор, а також ТНК, що здійснюють свою діяльність у цих секторах. Також у статті виявлено головні негативні та позитивні аспекти впливу ТНК на економіку України. У результаті аналізу експортної спеціалізації України за методикою ЮНКТАД було виявлено, що держава спеціалізується на експорті товарів таких секторів промисловості, як харчова промисловість; руди та метали; вузли та комплектуючі, а також залізо та сталь, що наштовхує на думку про те, що діяльність ТНК, незважаючи на зосередженість у більш широкому колі секторів промисловості, все ж, не сприяє підвищенню експортної конкурентоспроможності України. Автором було наведено визначення національної конкурентоспроможності країн як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, які підкреслюють важливість саме експортної конкурентоспроможності. Таким чином, було зроблено висновок щодо необхідності розробки системи заходів, спрямованих на усунення негативних наслідків діяльності ТНК на території України. У системі таких заходів акцент має бути зроблено на законодавчому врегулюванні діяльності ТНК. Було виявлено, що в системі законів України відсутній закон, який би регулював конкретно діяльність ТНК в Україні. Автором було наголошено на необхідності створення законодавчого акту, який би визначав правила поведінки ТНК на території України.

Ключові слова: ТНК, діяльність ТНК, Україна, закон, законодавчий акт.

Актуальність проблеми. Сьогоднішнє складне політичне та фінансове становище України вимагає мобілізації зусиль уряду країни в напрямі підвищення конкурентоспроможності українських товарів на світовій арені. Серед багатьох факторів, що впливають на економіку України, вкрай вагомий – діяльність ТНК. Ураховуючи той факт, що ці компанії спричиняють двоякий вплив, особливої уваги потребує система заходів щодо усунення негативних наслідків діяльності ТНК, а також визначення для них правил поведінки в українському просторі. Зокрема, з огляду на те, що в законодавчій системі України відсутній закон, який регулює діяльність ТНК на території України, важливо розробити як сам законодавчий акт, так і механізм його впровадження.

Аналіз останніх наукових досліджень. Діяльність ТНК досліджували

такі зарубіжні вчені, як П. Баклі, Р. Вернон, О. Вільямсон, Е. Гекшер, Дж. Гелбрейт, Дж. Даннінг, К. Іверсен, М. Кассон, Р. Кейвз, Ч. Кінделбергер, Р. Коуз, К. Коулінг, П. Кругман, С. Лал, Дж. Міль. Багатьма вітчизняними вченими було досліджено вплив ТНК у контексті підвищення конкурентоспроможності країн, зокрема, В. Базилевичем, З. Борисенко, О. Білорусом, Л. Кузьменко, О. Плотниковим, А. Поручником, В. Сіденко, Л. Федуловою.

Дослідження структури діяльності транснаціональних корпорацій в Україні проводили В. Новицький, О. Рогач, В. Рокоча, О. Швиданенко, В. Шевченко. Дослідження інституційного механізму регулювання іноземних інвестицій ТНК було зроблено в працях А. Даниленко, Г. Карпенко, А. Кутовенко, В. Новицького, О. Шниркова, А. Яценка та ін. Проте

слід зазначити, що менше уваги було приділено саме питанню законодавчого врегулювання діяльності ТНК на території України.

Метою роботи є дослідження впливу ТНК на економіку України та рекомендації щодо впровадження законодавчого акту врегулювання діяльності ТНК на території України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головною передумовою виникнення ТНК в Україні стало отримання країною незалежності та, як наслідок, виникнення умов для формування великого ринку для виробництва товарів і послуг. Крім того, Україна завжди мала дешеву робочу силу та багаті природні ресурси. Також слід зазначити, що важливим фактором заснування діяльності ТНК в Україні, на думку вчених, стала низька конкурентоспроможність вітчизняних підприємств як наслідок специфіки їх функціонування в часи СРСР [1].

За останніми даними найбільші обсяги інвестицій були здійснені у дочірні компанії, філіали і спільні підприємства в Україні у 2012 р. і спостерігалися у харчо-

вій (McDonald's Corporation, Nestlé S.A., Coca-Cola, Unilever, PepsiCo), тютюновій (British American Tobacco), нафтогазовій (British Petroleum, Shell) та хімічній промисловості (Procter&Gamble, Unilever).

Загалом для іноземних інвесторів та ТНК із США та ЄС найбільш привабливими сферами є:

- харчова промисловість;
- торгівля;
- фармацевтика;
- фінансовий сектор [2].

Вплив ТНК на економіку України більшістю експертів та вчених зазначається як двоякий (табл. 1).

Окрім зазначених позитивних та негативних впливів ТНК на економіку України, вченими також відзначається можливість деструктивних ідеологічних, політичних та корпоративних впливів, що загрожують національним економічним інтересам [3].

Загалом слід зауважити, що стратегічна позиція системи взаємовідносин ТНК – держава в будь-якому випадку завжди виходить з інтересів та місії кожної із сторін, що можна подати таким чином:

$$\text{Стратегічна позиція} = \frac{\text{Інтереси ТНК у виробництві приймаючої країни}}{\text{Національні інтереси у виробництві ТНК приймаючої країни}} \times \frac{\text{Національний контроль над виробництвом ТНК}}{\text{Контроль ТНК над виробництвом приймаючої країни}}$$

Таблиця 1

Аспекти впливу діяльності ТНК на економіку України

Позитивні аспекти	Негативні аспекти
Динамічний розвиток торгівлі	Тиск ТНК на уряд для задоволення власних інтересів
Значні інвестиційні надходження	Значна фінансова залежність від стратегій ТНК
Підвищення якості виробничої стандартизації	Домінування над національними виробниками
Поповнення доходів бюджету за рахунок додаткових податкових надходжень	Значне споживання невідновлюваних природних ресурсів
Модернізація підприємств за рахунок впровадження інновацій	Шкідливе виробництво
Розширення ринку зайнятості	Захоплення ТНК найбільш розвинутих та перспективних сегментів внутрішнього ринку
Розвиток експорту через світові транснаціональні структури	Звуження інвестиційного потенціалу через вивезення капіталу, транснаціональні злиття і поглинання
Залучення зарубіжного досвіду ефективного менеджменту	Технологічна консервація економіки через використання трансфертних цін ТНК
Формування позитивного міждержавного іміджу держави	Стимування національного експорту через монопольні позиції ТНК

Статистичні дані з індексу спеціалізації за методикою ЮНКТАД (табл. 2) [4] свідчать про те, що незважаючи на фактичний розвиток діяльності ТНК у зазначених нами вище сферах, Україна спеціалізується на експорті товарів лише декількох з цих сфер.

За методикою розрахунку індексу експортної спеціалізації ЮНКТАД позитивні значення сигналізують про спеціалізацію країни на певному товарі. Отже, з табл. 2 можна побачити, що Україна спеціалізується лише на експорті харчових продуктів, руди та металів, вузлів та комплектуючих, а також заліза та сталі. Таким чином, можна зробити висновок про те, що діяльність ТНК не завжди сприяє розширенню експортної спеціалізації країн, що також є негативним аспектом їх впливу, адже саме експортну конкурентоспроможність Єврокомісія позиціонує як основу всієї національної конкурентоспроможності, визначаючи останню як «здатність виробляти товари і послуги, які відповідають вимогам міжнародних ринків, і в той же час підтримувати високий і стійкий рівень доходу або, більш загально, здатність генерувати, зазнаючи

впливу зовнішньої конкуренції, відносно високі доходи і рівень зайнятості» [5]. Слід зазначити, що багато як вітчизняних, так і зарубіжних вчених також ідентифікують експортний потенціал країн як вирішальний фактор їх національної конкурентоспроможності. Так, Р.Д. Аткинсон вважає конкурентоспроможною економіку «...з профіцитним сальдо торговельного балансу» [6], Д. Доллар, Е. Волф розуміють конкурентоспроможність країни як «процвітання в міжнародній торгівлі на основі високих технологій та продуктивності з високими доходами та заробітною платою» [7], М.С. Міроненко ідентифікує це поняття як «концентроване вираження економічних, науково-технічних, виробничих, організаційно-управлінських, маркетингових та інших можливостей, які реалізуються в товарах, які успішно протидіють зарубіжним товарам, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках» [8]. Н. Гражевська розуміє міжнародну конкурентоспроможність країн як «динамічну стійкість економічної системи щодо зовнішніх та внутрішніх потрясінь, її здатність забезпечувати високу якість життя населення на основі ефек-

Таблиця 2

Торговельна спеціалізація України

Група товару	Індекс спеціалізації							
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Продукти харчування, базові (SITC 0+22+4)	0,28	0,24	0,26	0,30	0,36	0,31	0,40	0,47
Напої та тютюн (SITC 1)	0,00	-0,05	-0,02	-0,03	0,00	-0,08	-0,20	-0,21
Сільськогосподарські сирі матеріали (SITC 2, окрім 22, 27 та 28)	0,02	0,00	0,02	-0,14	-0,03	-0,05	-0,06	-0,09
Руди та метали (SITC 27 + 28 + 68)	0,27	0,28	0,18	0,13	0,32	0,32	0,43	0,43
Кольорові метали (SITC 68)	0,06	0,09	-0,01	0,00	-0,07	-0,20	-0,30	-0,28
Паливо (SITC 3)	-0,52	-0,67	-0,72	-0,69	-0,75	-0,69	-0,67	-0,76
Перли, дорогоцінне каміння та немонетарне золото (SITC 667 + 971)	-0,49	-0,28	-0,54	-0,93	-0,54	-0,80	-0,89	-0,66
Вироблені товари (SITC 5 – 8, окрім 667 та 68)	0,06	0,01	-0,02	-0,04	0,02	0,01	-0,01	-0,07
Хімічні продукти (SITC 5)	-0,16	-0,20	-0,26	-0,31	-0,48	-0,43	-0,32	-0,38
Машинне та транспортне обладнання (SITC 7)	-0,36	-0,41	-0,39	-0,41	-0,12	-0,14	-0,24	-0,25
Електроніка, за виключенням вузлів та комплектуючих (SITC 751 + 752 + 761 + 762 + 763 + 775)	-0,60	-0,64	-0,62	-0,74	-0,38	-0,44	-0,49	-0,51
Вузли та комплектуючі (SITC 759 + 764 + 772 + 776)	0,40	0,38	0,36	0,33	0,30	0,27	0,30	0,21
Залізо та сталь (SITC 67)	0,82	0,80	0,77	0,76	0,81	0,77	0,75	0,75
Текстильні вироби та одяг (SITC 26 + 65 + 84)	-0,21	-0,20	-0,20	-0,37	-0,33	-0,46	-0,40	-0,54

тивної системи виробництва товарів та послуг» [9], а А. Гальчинский та В. Геєць як «здатність національної економіки виробляти і споживати товари й послуги в умовах конкуренції з товарами і послугами, виробленими в інших країнах» [10].

Таким чином, з огляду на вищесказане, особливої уваги потребує система заходів, що має бути спрямована на усунення негативних наслідків діяльності ТНК в Україні. Серед системи таких заходів особливий акцент має бути зроблений на законодавчому врегулюванні діяльності ТНК.

Виходячи на український ринок, діяльність ТНК підпадала під регулювання таких законів України: «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про підприємництво», «Про інвестиційну діяльність», «Про державну програму заохочення іноземних інвестицій», «Про оподаткування прибутку підприємств» «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон», «Про режим іноземного інвестування» [11].

Проте в цьому переліку відсутній закон, який би регулював саме діяльність ТНК на території України. Створення саме такого закону особливо важливе, оскільки перелічені закони регулюють діяльність ТНК лише опосередковано. Більше того, в перелічених законах відсутні самі по собі поняття «ТНК», «дочірнє підприємство ТНК», «філія ТНК», «ПШ ТНК», що, у свою чергу, унеможливило проведення якісного статистичного аналізу наслідків діяльності на території України, оскільки серед статистичних даних зазначені поняття не позиціонуються як окремі елементи.

З приводу конкретних сфер регулювання запропонованого закону І. Гельнер [12] вважає, що цей закон не повинен розповсюджуватися на діяльність МБРР, МВФ та інших міжнародних організацій, крім випадків, коли міжурядова міжнародна організація здійснює пряму інвестицію.

Слід також зазначити, що оскільки підрозділи ТНК здійснюють політику

головного підприємства, також потрібно враховувати вплив, який спричиняє законодавство країни їх базування, адже часто країни-експортери капіталу мають на меті поширити внутрішнє законодавство на підрозділи, які знаходяться за кордоном.

Таким чином, розробки потребує законодавчий акт, який визначав би чіткі правила поведінки ТНК на території України, враховував особливості розвитку секторів промисловості, тобто зазначав ті, що потребують іноземних капіталовкладень та ті, що потрібно захищати від іноземних інвестицій. При цьому важливим є також встановлення таких норм регулювання діяльності ТНК, які б не заважали розвитку інвестиційного клімату в Україні.

Крім того, враховуючи той факт, що в Україні, на жаль, найголовнішими факторами, що заважають веденню бізнесу за даними глобального Індексу конкурентоспроможності (ВЕФ), є корупція, політична нестабільність, доступ до фінансування, урядова нестабільність, урядова бюрократія, інфляція, ставки податків та податкова політика, правила поведінки для ТНК [13] мають бути чіткими та простими, як і система їх оподаткування.

Серед проблем законодавчого регулювання діяльності ТНК також слід відзначити характер статистичної звітності, яка відзначається як неефективна вченими [14] у зв'язку тим, що статистичні дані щодо показників зовнішньої торгівлі, розроблені в Україні, значно відрізняються від аналогічних показників, що наводяться її зарубіжними партнерами, в тому числі ТНК. Тому також важливим завданням є вдосконалення національної системи статистичної звітності, розробка та впровадження системи узгоджених показників щодо діяльності ТНК в Україні.

Висновки. Отже, резюмуючи вищесказане, слід відзначити велику роль ТНК в економіці України. Враховуючи сьогоденні складні фінансові та політичні умови, що загострили багато проблем, зокрема, недостатню експортну конкурентоспроможність українських товарів на сві-

товому ринку, сировинний ухил економіки держави, велику заборгованість, несприятливий інвестиційний клімат, діяльність ТНК може значно покращити економічне становище України, але функціонування цих компаній також несе ряд загроз, які особливо в сьогоденних умовах можуть великою мірою погіршити економічне становище та імідж держави. Проте в будь-якому випадку головною проблемою в контексті діяльності ТНК на території України залишається відсутність належного законодавчого акту, який чітко визначав би правила поведінки ТНК на території України. Для імплементації заходів такого акту необхідний належний організаційний механізм його впровадження, який включав би головну мету, завдання та виконавців.

Список використаних джерел

1. Пономаренко І.В. Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економіку України [Електронний ресурс] / І.В. Пономаренко // Ефективна економіка. – 2013. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1798>
2. Овчарук М.П. Особливості поширення та впливу ТНК на економіку України / М.П. Овчарук, М.В. Мотриченко // Фінансовий простір. – 2013. – № 3 (11). – С. 61–67.
3. Хоменко І.Б. Вплив транснаціональних корпорацій на конкурентне середовище національної економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / І.Б. Хоменко; Київ. Нац. торг.-економ. Університет. – 2010. – 21 с.
4. Офіційний сайт ЮНКТАД – <http://unctadstat.unctad.org>
5. Gardiner B. Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions [Електронний ресурс] / B. Gardiner, R. Martin, P. Tyler.: Cambridge Econometrics, Cambridge, 2004. – Режим доступу: <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa04/PDF/333.pdf>
6. Atkinson R.D. Competitiveness, Innovation and Productivity: Clearing up the Confusion [Електронний ресурс] / R.D. Atkinson. – The Information Technology & Innovation Foundation, 2013. – Режим доступу: <http://www2.itif.org/2013-competitiveness-innovation-productivity-clearing-up-confusion.pdf>
7. Dollar D. The Global Competitive / D. Dollar, E. Wolf // Journal of International Economics. – 2003. – № 27 (3–4). – Oxford university press. – P. 199–220.
8. Мироненко Н.С. Конкурентоспособность в системе мирового хозяйства: пространственный анализ / Н.С. Мироненко. – М.: Пресс-Солюшн, 2002. – 472 с.
9. Гражевська Н. Забезпечення національної економіки в глобальному постіндустріальному вимірі / Н. Гражевська // Економіка України. – 2008. – № 9. – С. 54–63.
10. Гальчинский, А. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: моногр.: у 3 т. / А. Гальчинский, В. Геєць; за заг. ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – Т. 3. – 556 с.
11. Молчанова Е. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками на прикладі України [Електронний ресурс] / Е. Молчанова // Матеріали Фонду ім. Фрідріха Еберта, 2012. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09718.pdf>
12. Гельнер І. Модифікація системи державного регулювання діяльності ТНК в Україні / І. Гельнер // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 4. – С. 163–166.
13. Global Competitiveness Report 2014-15 [Електронний ресурс] / World Economic Forum, 2014. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf
14. Кравчук О.Я. Шляхи стимулювання іноземних інвестицій транснаціональних корпорацій в Україні [Електронний ресурс] / О.Я. Кравчук, Л.В. Киришун // Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/

В статье рассмотрены главные факторы возникновения ТНК на территории Украины. Выявлены наиболее приоритетные секторы их функционирования, в частности – пищевая промышленность, торговля, фармацевтика, финансовый сектор, а также ТНК, осуществляющие свою деятельность в этих секторах. Также в статье выявлены главные негативные и позитивные аспекты влияния ТНК на экономику Украины. В результате анализа экспертной специализации Украины по методике ЮНКТАД было обнаружено, что государство специализируется на экспорте товаров таких секторов, как пищевая промышленность, руды и металлы, узлы и комплектующие, а также железо и сталь, что наталкивает на мысль о том, что деятельность ТНК, несмотря на сосредоточенность в более широком круге секторов промышленности, все же не содействует повышению экспортной конкурентоспособности Украины. Таким образом, был сделан вывод о необходимости разработки системы мероприятий, направленных на устранение негативных последствий деятельности ТНК на территории Украины. В системе таких мероприятий акцент должен быть сделан на законодательном урегулировании деятельности ТНК. Выявлено, что в системе законов Украины отсутствует закон, который регулировал бы конкретно деятельность ТНК в Украине. Автором был сделан акцент на необходимости создания специального законодательного акта, который определял бы правила поведения ТНК на территории Украины.

Ключевые слова: ТНК, деятельность ТНК, Украина, закон, законодательный акт.

In the article the main factors of MNCs' appearance in Ukraine have been considered as well as the top priority sectors of MNCs' activity, in particular, food sector, trade, pharmaceuticals, financial sector and also actual MNCs functioning in Ukraine have been determined. There have been identified positive and negative aspects of MNCs' influence on Ukrainian economy. The analysis of export specialization of Ukraine by UNCTAD methodic has shown that country specializes on export of products of such sectors as: food products; ores and metals; parts and components for electrical and electronic goods; iron and steel. The character of Ukrainian trade specialization pushes on the thought that MNCs' activity in spite of concentration in much wider range of sectors doesn't facilitate increasing export competitiveness of Ukraine. The author has identified the definitions of national competitiveness of the counties of both domestic and foreign scientists that reveal particular importance of export competitiveness. Thus, it has been emphasized on the necessity of elaborating the system of measures for refusing negative aspects of MNCs' activity in Ukraine. Among these measures stress must be made on the legal regulation of MNCs's activity. It has been determined that in the legal system of Ukraine the law regulating the only MNCs' activity in Ukraine is absent. The author has stressed on the importance of such legal act that could identify the rules for MNC's.

Key words: MNC, MNCs' activity, Ukraine, law, legal act.

Одержано 23.09.2014.